

Mesnevî-i Şerîf'te Sabır ve Sabır Eğitimi

Dr. Muhterem Saygın: Millî Eğitim Bakanlığı/ Merkezefendi Nalan-Mustafa Kaynak Bilim ve Sanat Merkezi,
Denizli **Received: 24/12/2024** **Accepted: 11/01/2025**

PATIENCE AND PATIENCE EDUCATION IN THE MESNEVÎ-İ ŞERÎF

MESNEVÎ-İ ŞERÎF'TE SABIR ve SABIR EĞİTİMİ

Muhterem SAYGIN¹

E. mail: muhteremsaygn213@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-2336-5139>

Abstract:

People's ability to live in peace and security depends on the individual and society adopting the dominant values such as helpfulness, solidarity, modesty, empathy, tolerance, contentment, and Patience. With the development of technology, people have begun to live more comfortably, and as a result, this has allowed people to access many things they desire instantly. Unfortunately, this has caused dissatisfaction over time, and thus, people have become consuming almost everything. In the modern lifestyle that has become monotonous, such as going from one closed space (home) to other closed spaces (school, hospital, cinema, shopping mall, workplace, and the like), selfishness and insensitivity are increasing, and Patience is gradually decreasing. Impatience has become one of the fundamental problems of our age.

Mesnevi is a comprehensive work that includes the stories of Maulana Jalaaleddin Rumi(1207-1273) containing religious, mystical advice. This work, consisting of approximately twenty-six thousand couplets, was greatly appreciated; translations and commentaries were made, Masnevi dictionaries were prepared, and literature was formed around the Mesnevi.

The study aims to determine the position of Patience in the perception, imagination, and imagination world of Maulana Jalaaleddin Rumi in the context of Mesnevi. The study aims to determine the place and importance of Patience in our tradition of values education through thoughts on patience education in Mesnevi. Another aim of the study is to gain an idea about the perception of Patience in the age in which Mualna lived since it is not possible to think of the poet separately from the mentality of the age in which he lived and to contribute to the understanding and adoption of this perception of Patience by today's people. In the work in question, Maulana Jalaaleddin Rumi directly or indirectly associated Patience with many beings and concepts; he saw Patience as the key to success, happiness, and overcoming trouble, and he utilized different style features to impart this concept to individuals and society through education. The article focuses on which beings and concepts patience is associated with in terms of literature in the Masnavi Sharif. It examines the style in which Maulana Jalaedddin Rumi narrates Patience in the context of value transfer. After explaining the meaning of Patience, it is attempted to reveal what Patience means in verses and hadiths, in Sufism culture, and our vocabulary. Then, it is examined within which similes, imaginations, and conceptions Maulana Jalaaleddin Rumi used this concept; the obtained data is interpreted with the help of graphics, and inferences are made on the subject.

Keywords: Religion and Sufism, Maulana Jalâleddin Rumi, Mesnevi, Education of values, Patience.

Özet:

İnsanların toplum içinde huzur ve güven içinde yaşayabilmesi için yardımseverlik, dayanışma, alçakgönüllülük, duygudaşlık, hoşgörü, kanaat, sabır gibi başat değerlerin birey ve toplum tarafından

¹ Dr. Millî Eğitim Bakanlığı, Denizli/Merkezefendi Nalan-Mustafa Kaynak Bilim ve Sanat Merkezi, Denizli-TÜRKİYE

benimsenmesi gerekir. Teknolojinin gelişmesiyle beraber insanlar daha konforlu yaşamaya başlamış, neticede bu durum onların arzu ettikleri pek çok şeye anında erişmelerine imkân tanımıştır. Bu husus ne yazık ki zamanla insanoğlunda tatminsizliğe sebep olmuş böylece insan hemen her şeyi tüketir hâle gelmiştir. Kapalı bir mekândan (ev), başka kapalı mekânlara (okul, hastane, sinema, alışveriş merkezi, iş yeri ve benzeri) gidip gelmek şeklinde tekdüzeleşen modern yaşam biçiminde bencillik ve duyarsızlık artmakta, sabır ise gittikçe azalmaktadır. Maalesef sabırsızlık, çağımızın temel problemlerinden biri olmuştur.

Mesnevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (1207-1273) dinî tasavvufi öğütleri içeren kıssalarının yer aldığı hacimli bir eserdir. Yaklaşık yirmi altı bin beyitten oluşan bu eser çok beğenilmiş, tercüme ve şerhleri yapılmış, Mesnevî sözlükleri hazırlanmış, hâsılı Mesnevî çevresinde bir edebiyat teşekkül etmiştir.

Çalışmanın amacı, Mesnevî bağlamında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin algı, hayal ve tasavvur dünyasında sabrın konumunu belirlemektir. Mesnevîdeki sabır eğitimi ile ilgili düşünceler üzerinden değerler eğitimi geleneğimizde sabrın yerini ve önemini tespit etmek çalışmanın hedefleri arasındadır. Çalışmanın bir başka hedefi ise sanatkârı, yaşadığı devrin zihniyetinden ayrı düşünmek mümkün olmadığından Mevlânâ'nın yaşadığı çağdaki sabır algısı hakkında fikir edinmek ve bu kavramın günümüz insanı tarafından anlaşılmasına ve benimsenmesine katkı sağlamaktır.

Söz konusu eserde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, sabrı doğrudan veya dolaylı olarak pek çok varlık ve kavramlarla ilişkilendirmiş; sabrı başarının, mutluluğun, sıkıntıdan kurtulmanın anahtarı olarak görmüş, bu kavramın eğitim vasıtasıyla fert ve topluma kazandırılabilmesi için farklı üslup özelliklerinden yararlanmıştır. Makalede Mesnevî-i Şerîf'te sabrın hangi varlık ve kavramlarla edebî yönden nasıl ilişkilendirildiği üzerinde durulmakta, değer aktarımı bağlamında sabrın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî tarafından nasıl bir üslupla anlatıldığı incelenmektedir. Sabrın anlamı açıklandıktan sonra ayet ve hadislerde, tasavvuf kültüründe, söz varlığımızda sabrın ne ifade ettiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Ardından Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin bu kavramı hangi teşbih, hayal ve tasavvurlar çerçevesinde kullandığı tetkik edilmekte, elde edilen veriler grafik yardımıyla yorumlanmakta ve konu hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din ve tasavvuf, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî, Değerler eğitimi, Sabır.

Giriş:

Çağımızda teknolojik gelişmeler insan yaşamını kolaylaştırmıştır. Fakat bu durum tüketim çılgınlığı, tek düze yaşam, bireyselleşme, teknoloji bağımlılığı, aile bağlarının zayıflaması, bireyin kendisine ve içinde yaşadığı topluma karşı yabancılaşması dolayısıyla kendisiyle ve toplumla yaşadığı çatışma, yozlaşma ve ahlaki çöküş gibi toplumu temelinden sarsan bazı sorunlara yol açmıştır. Akıl ve irade sahibi bir varlık olan insan ailesine, çevresine, içinde yaşadığı topluma, ülkesine ve doğaya karşı sorumluluk taşımaktadır. İnsanların bir arada huzur içinde yaşaması için onlara bazı değerlerin kazandırılması gerekmektedir. Bu değerlerden biri belki de en önemlisi sabırdır. Eğitim sisteminin hedefi iyi insan, iyi vatandaş ve iyi bir toplum yetiştirmektir. Çünkü insanın sahip olduğu değerler, onun tutum ve davranışlarını, verdiği kararları etkilemektedir. Bireyin içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimseyebilmesi onun kendisine ve içinde yaşadığı topluma karşı yabancılaşmasını önlemekte, onun topluma uyumunu kolaylaştırmaktadır. Aksi hâlde birey hem kendisiyle hem de içinde yaşadığı toplumla çatışma yaşamaktadır. Modern hayatta en sık karşılaşılan problemlerden biri de budur. Ayrıca aynı değerlere sahip insanlar arasında toplumsal bütünleşme daha kolay sağlanmakta neticede toplum, sorunlar karşısında birlikte hareket edebilmektedir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevîsi kıssadan hisse geleneği içinde değerlendirebileceğimiz bir eserdir. Eserin yazılış amacı din ve tasavvuf kisvesi altında insanın dolaylı olarak da toplumun tekamülünü sağlayarak onu erdemli ve ahlaklı kılmaktır: *“Mevlânâ'nın seyr ü sülukta bulunanlar için irşad kitabı olarak tanıttığı Mesnevî bir metnin insan ve toplumu nasıl dönüştürebileceğine örnek teşkil eder. Abdurrahman-ı Câmî'nin Mevlânâ için söylediği “Peygamber değil fakat kitabı vardır” sözü Mesnevî'nin*

bu fonksiyonuna işaret etmektedir” (Ceyhan, 2004). Hz. Mevlânâ, Mesnevî'nin ilk cildindeki önsözde eserin bu işlevini vurgulamıştır: “Şüphe yok ki Mesnevî gönüllere şifadır, hüznüleri giderir, Kur'anı apaçık bir hâle koyar, rızıkların bolluğuna sebeb olur, huyları güzelleştirir” (Mesnevî, 1/ Önsöz).

Eğitim “çevre ayarlaması yoluyla kişinin davranışlarını istendik yönde değiştirme ve değerlendirme süreci” olarak tanımlanabilir (Sönmez, 1991). Mesnevî'yi bir ahlak ve değerler eğitimi kitabı olarak nitelemek mümkündür. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî-i Şerîf'te birtakım değerleri insanlara aşılayarak yediden yetmişe herkesin ahlakını güzelleştirmeyi amaçladığından kahramanı insan veya hayvan olan öykülerin yanı sıra Şark efsaneleri, peygamber ve evliya kıssalarından yararlanmış, ayet, hadis ve kelimakibar alıntılarıyla kazandırılmak istenen değerlerin mahiyetini ve önemini açıklamıştır. Mesnevî'nin karakteristik üslup özelliği olarak niteleyebileceğimiz öyküleme modern eğitim sisteminde bağlam temelli öğrenme, örnek olay ve benzetişim gibi adlarla eğitim-öğretim tekniği olarak tercih edilmektedir. Mevlânâ söz konusu eserde kavramları daha etkileyici ve anlaşılır hâle getirmek için benzetmelere, metaforlara ve simgesel anlatıma başvurmuş, günlük yaşamdan bazı örneklemeler yapmıştır.

Mesnevî'de üzerinde önemle durulan değerlerden biri de sabırdır. Mesnevî'de sabır, metaforlar ve farklı anlatım biçimleri yardımıyla estetik ve etkileyici biçimde ifade edilmiştir. Bu çalışmada Mesnevî'den yapılan alıntılar, Veled (Çelebi) İzbudak'ın Mesnevî tercümesinden alınmıştır.

1. Din ve Tasavvuf'ta Sabır

Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü'nde kişinin başına gelen belalara dayanması, Allah'a ibadete devam etme ve ona isyan etmekten ve günah işlemekten kaçınmasına sabır denilmiştir (Cebecioğlu, 2014).

Dinî ve Felsefî Ahlak Lügatçesi'nde sabır acıya dayanma, akıl ve şeriatın uygun görmediği konularda nefsi alıkoyma, günahlardan korunma, nefsin bu yöndeki eğilimlerine karşı koyma şeklinde açıklanmıştır (Bilmen, 1967). Sabırlı olmak, pek çok toplumda ve kutsal kitapta erdemli bir davranış olarak kabul edilmiştir. İslam'da da sabrın mühim bir yeri vardır. Kur'an-ı Kerîm'de bu kavrama çok yer verilmiştir (Çağrı, 2008).

İslamiyet'e göre dünya hayatı Allah'ın kullarını imtihan etmesi içindir (Mülk, 67/2, Bakara, 2/155, Âl-i İmran, 3/142, Âl-i İmran, 3/146, Âl-i İmran, 3/186, Yûnus, 10/14, Hûd, 11/7, Kehf, 18/7, Enbiyâ, 21/35, Mü'minûn, 23/30, Furkân, 25/20, Neml, 27/47, Ankebût, 29/2, Ahzâb, 33/11, Zümer, 39/49, Muhammed, 47/31, Hucurât, 49/3, Mülk, 67/2, Cin, 72/17). Genel anlamda dünya hayatının imtihanı belaya sabretmek ve nimete şükretmektir.

Sabır kelimesi Kur'an-ı Kerîm'de on beş âyette geçer, ayrıca yüze yakın âyette aynı kökten çeşitli isim ve fiiller yer alır (Çağrı, 2008). Kur'an-ı Kerîm'de insanın yaratılış itibarıyla sabırsız bir varlık olduğu ifade edilmiş (Me'âric, 70/19), Allah'tan sabır ve namazla yardım dilenmesi gerektiği vurgulanmış (Bakara, 2/45 ve Bakara, 2/153), pek çok ayette sabırlı olmanın yüce bir davranış olduğu söylenmiş ve sabredenlere verilecek mükâfatlardan bahsedilmiştir (Nahl, 16/126, Mü'minûn, 23/110-111, Fussilet, 41/34-35, Furkân, 25/20, Hûd, 11/115, Yûsuf, 12/90, Nahl, 16/96, Nisâ, 4/25). Ayrıca, Allah'ın isimlerinden biri de es-Sabûr'dur (Cebecioğlu, 2014).

Sabır hakkında pek çok hadis nakledilmiştir. Bu hadislerden bazıları şunlardır: “Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet verilmedi” (Buhârî, Zekât, 50; Rikâk, 20; Müslim, Zekât, 124). “Hayâ îmândandır. İmân sabrın ve şükürün yarısıdır. Allah, Sabûr ve Şekûr'dur” (Buhârî, İmân, 16; Müslim, İmân, 12). Enes'in (ra) Resûlullah'tan naklettiğine göre Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Herhangi bir sevgili kulumu gözlerini kaybetmekle sındığımda eğer sabrederse gözlerine karşılık onu cennete koyarım” (Buhârî, Merdâ, 7). Ebû Mâlik el-Eş'ârî'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle demiştir: “Namaz bir nurdur, sadaka bir burhandır, sabır bir ışıktır” (Müslim, Taharet, 1). Çocuğunu kaybetmenin acısıyla ağlayan bir kadına Resûlullah'ın, “Allah'tan kork, sabırlı ol!” sözüne karşılık, “Benim derdimden sen ne anlarsın!” şeklinde tepki gösteren kadın, daha sonra kendisine nasihat edenin Resûlullah olduğunu öğrenince ondan özür dilemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber, “Sabır ilk sarsıntı sırasında gösterilen

metanettir” buyurmuştur (Buhârî, Cenâ’iz, 32, 42; Müslim, Cenâ’iz, 14, 15). Ebû Saîd Sa’d İbni Mâlik İbni Sinân el-Hudrî’den (ra) nakledildiğine göre Medineli Müslümanlardan bazı kişiler Resûlullah’tan bir şeyler istediler o da verdi. Sonra yine istediler, Allah resûlü bitinceye kadar verdi. Verebileceği şeyler tükenince *“Yanımda bir şeyler olsaydı onları sizden esirgemez, verirdim. Kim dilenmekten çekinir, iffetli davranırsa, Allah onun iffetini artırır. Kim tokgözlü olmak isterse Allah onları başkalarına muhtaç olmaktan kurtarır. Kim de sabretmeye gayret ederse, Allah ona sabır verir. Hiçbir kimseye, sabırdan daha hayırlı ve büyük bir lütufta bulunulmamıştır”* (Buhârî, Zekât 50, Rikak 20; Müslim, Zekât 124; Ebû Dâvud, Zekât 28, Tirmizî, Birr,77; Nesâî, Zekât, 85). *“Gerçek babayîğit, gûreşte rakibini yenen değil, öfkelenmediği zaman nefesine hâkim olan kimsedir”* (Buhârî, Edeb 102; Müslim, Birr 106-108).

Bazı mutasavvıflara göre dünya hayatı ve tasavvufun özü sabırdır. Ebû Amr bin Nuceyd, tasavvufu Allah’ın emir ve yasakları altında sabretmek diye tanımlamıştır (Yazıcı, 1978). Abdullah bin Mes’ûd’a göre iman yarısı sabır, yarısı şükürdür (Çağrı, 2008). Gazzâlî sıkıntılara sabretmenin farklı dereceleri olduğunu ifade etmiş, tahammülün zor olduğu başlangıç seviyesine tesabbur, katlanmanın kolaylaştığı orta seviyeye sabır, nefsin isteklerinin tam olarak baskı altına alındığı en üst seviyeye ise rıza demiştir (Çağrı, 2008). Ebû Abdullah bin Hafîf’in ifade ettiğine göre sabreden kişi üç kısımdır: Mutasabbır, sâbir ve sabbâr (Erginli, 2006).

İbn Hazm sıkıntılarının kaynağını toplumsal sınıflara göre üçe ayırmış, sabrın tanımını buna göre yapmıştır: Güçlü olanlardan, zayıf olanlardan ve eşit düzeyde olanlardan gelen sıkıntılara dayanmak. Ona göre bunlardan ilkinde katlanmak zavallılık, ikincisine dayanmak iyilik ve fazilettir. Sıkıntı eşit düzeydeki birinden geliyorsa ve kötülük yapan bunu istemeden yapmışsa buna tahammül etmek olgunluk, bilerek yapmışsa buna katlanmak bayağılıktır (Çağrı, 2008). Sehl bin Abdullah Tüsterî’ye göre afiyete ve nimete sabretmek, belalara sabretmekten daha zordur. Yine sahabelerden bazıları sıkıntılara katlanabildiklerini bolluk ve nimetlerle imtihan edildiklerinde ise buna sabredemediklerini söylemişlerdir (Erginli, 2006). Gazzâlî’ye göre sabır, din duygusunun nefsin isteklerine direnç göstermesidir (Çağrı, 2008). Cüneyd-i Bağdâdî’ye göre sabır, sıkıntılı vakitler geçinceye kadar belalara Allah için katlanabilmektir (Erginli, 2006). İbn Atâ sabrı, nefsin arzularından uzak durmak diye tarif etmiştir ve ona göre sabrın en zor aşaması ıstıbardır. O, ıstıbarı insanın belaları sükûnetle karşılaması diye tanımlamıştır (Muratoğlu, 2018).

Sehl-i Tüsterî sabrı, belalar karşısında Allah’tan bir çıkış kapısı açmasını beklemek diye tanımlamıştır (Erginli, 2006). İbn Miskeveyh sıkıntılar karşısında sabırlı olmayı yiğitlik olarak kabul etmiştir (Çağrı, 2008). Amr bin Osman, sabrı Allah’tan gelebilecek her türlü belayı davet edip ağırlayabilmek diyerek ifade etmiştir. İbn Atâ, sabrı sıkıntılar içinde edebi muhafaza edebilmek diye tarif etmiştir (Erginli, 2006). Hacı Bektaş-ı Veli sabrı, aklın ilk bekçisi ve iman yedi muhafızından biri (Gül, 2018) olarak görmüştür. İbn Atâ’ya göre bolluğa şükredip sıkıntılara sabreden doğru insanlardandır. Bollukta şımaran, sıkıntıya tahammül edemeyenler ise yalancı insanlardandır (Muratoğlu, 2018). Cüneyd-i Bağdâdî, sabrı acı bir içeceği yüzünü buruşturmadan içmeye teşbih etmiştir. Sabır bazı şair ve mutasavvıflar tarafından tedavi için hazırlanan şerbete benzetilmiştir. Bu benzetmelerin temeli Arapçada sabırla aynı kökten gelen öz suyu acı olan ve tababette kullanılan sabir bitkisine dayanmış olmalıdır. El Okyânûsü’l-Basîf fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhîr adlı sözlükte sabir hakkında şu bilgiler verilmiştir: *“Bir nev’ acı şecerin ‘usâresinin ismidir ki edviyedendir, beyne’n-nâs bu ismle müte’âreftir, Türkî-i kadîmde azvay ta ‘bîr olunur”* (Mütercim Âsım Efendi, 2013). Üstelik sabır, kişiye sıkıntılar karşısında metanet verir. Belalara sabreden kişi bir gün muhakkak mutluluk ve huzura erecektir. Bu bakımdan sıkıntılı dönem acı, mutluluğa ve huzura erişilen dönem ise tatlıdır.

2. Diğer Kavramlarla İlişkisi

İnsan, gaybı bilemez. Bir olay veya durumun insana hayır görünüp şer, şer görünüp hayırla neticelenmesi mümkündür. Bu açıdan değerlendirildiğinde sabır ve şükür bazı durumlarda aynı noktada birleşebilmektedir (Erginli, 2006). Sabır, belalar karşısında insanın acizliğini anlayıp Allah’ın inayetine sığınmasıdır.

Sabır, insana ait bir hususiyettir. İçgüdülerine göre hareket ettikleri için hayvanlar için bu kavram geçerli değildir. Melekler, kâmil varlık olduklarından sabır onlar için de söz konusu olamaz (Erginli, 2006). Kulun karşılaştığı belaları sükûnetle karşılayıp kazaya ve kadere isyan etmemesi gerekir. Bu durum, itaat olarak adlandırılır. Bunun zıddı ise isyandır. Kulun sabretmesi, Allah'ın rızasını kazanmak için olmalıdır. Bu bakımdan sabır ve rıza kavramları, birbirleriyle alakalıdır. Hilm, züht, şecaat, iffet, itaat, kanaat gibi kavramlar doğrudan veya dolaylı olarak sabırla ilişkilidir. Belaya katlanmaya sabır, bunun zıddına cez' veya hele' (endişe) denir. Savaşta karşılaşılan zorluklara karşı gösterilen direnç cesaret, zıddı ise korkaklıktır. Mal, mülk ve nimetlerin bolluğuna sabretmek nefis hâkimiyeti, karşıtı ise batar (kibirlenmek, böbürlenmek ve kendini beğenmek) diye adlandırılmıştır. Kişinin öfkesini yenme konusundaki tahammülü hilm, vakar ve teenni; bunun karşıt anlamı ise saldırganlıktır. İnsanın musibetleri sızlanmadan karşılayabilmesi gönül genişliği, bunun karşıtı gönül darlığıdır. Sır saklama konusundaki sabır, kitmân-ı sırdır. Geçim sıkıntısına katlanmak züht, karşıtı hırstır. Kişinin aza sabretmesi kanaat, kanaat edememesi ise açgözlülüktür. Sabrın yeme, içme ve cinsel arzulara karşı olması iffettir (Erginli, 2006).

Bir işin başarıya ulaşması, kararlılık ve sabır gerektirir. Bu bakımdan sabır, başarının ön koşuludur.

Cimriliği mal kaybetme korkusuna sabredememek diye tanımlarsak sabır ve cimrilik arasında da bir ilişki bulunmaktadır. Hoşgörüyü farklılıklara tahammül edebilmek diye tarif edebiliriz. Mevlânâ edebi tarif ederken edep ve sabır arasında bir münasebet kurar. Ona göre edep, *“her edepsizin edepsizliğine sabretmektir”* (Mesnevî, 4/ 63). Görüldüğü üzere hemen her kavramı doğrudan veya dolaylı olarak sabırla ilişkilendirebilmek mümkündür.

İman emanetini yüklediği için insan rabbine karşı sorumludur. Bu gerçek, Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilmiştir: *“Biz emaneti göklere, yer küreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir”* (Ahzâb, 33/72). Sorumluluk taşımak zordur ve sorumluluk sabır gerektirir.

Kur'an-ı Kerim'de (Yûsuf, 12/18; Yûsuf, 12/83), (Me'âric, 70/5) sabırla ilgili olarak geçen ifadelerden biri de sabr-ı cemîldir. Bu ifade bazı müfessirler tarafından *“içinde keder bulunmayan sabır”* diye yorumlanmıştır (Taberî, 2000).

Havf, mahabbet, tevekkül, rıza ve şükrün sabırla ilgisi bulunmaktadır. Sabrı nefsin isteklerine gem vurmak olarak düşündüğümüzde sabırdan havfa, havftan mahabbet makamına yükselmek gerekmektedir (Erginli, 2006). Kaza ve kadere kulun rıza göstermesi de sabır kapsamında değerlendirilmelidir. Kişinin bir olay veya durumun gerçekleşmesi için gerekli olan şartları yerine getirip sonucunu Allah'a bırakması ve ortaya çıkacak duruma sabretmesi, tevekküldür. Allah'ın rızasına vesile olduğundan sıkıntılara sabretmek mümin açısından nimettir. Tasavvufa göre sabır hususunda ilk makam tevekküldür. Şükür, tevekkülden daha üstündür. Rıza, tevekkülün zirvesidir ve muhiplerin makamıdır (Erginli, 2006). Allah'ın emirlerine, yasaklarına ve belalara sabretmek tâattır. Neticesinde kul; takva, züht ve sevap elde eder (Erginli, 2006). Sabır ve şükür, kulun Allah'ın rızasını kazanması için birer vesiledir.

3. Söz Varlığımızda Sabır

Tahammül, sebat, dayanmak, katlanmak, tahammül etmek, çıdamak, çıdam, turak, tözmek ve döymek söz varlığımızda sabır kavramını karşılamak için kullandığımız ifadelerindendir. Tahammül; yüklenme, bir yükü üstüne alma, dayanma, katlanma anlamına gelir (Devellioğlu, 2003). Çağatay Türkçesi sözlüklerinde sabrı karşılayan çıdam, turak, tözmek ve döymek sözcüklerinin anlamı şu şekilde açıklanmıştır: Fethali Kaçar Lügati'nde çıdamak fiilinin; *“katlanmak, dayanmak, sabretmek”* (Rahimi, 2016) Çağatay Türkçesi Sözlüğü'nde çıdamak; *“sabretmek, katlanmak”* (Ünlü, 2013) anlamına geldiği belirtilmiştir. Şeyh Süleyman Efendi Lügati'nde çıdam kelimesinin anlamı *“sebât, rûsûh, sabr, tahammül, karâr, çidemek”* (Durgut, 1995) şeklinde verilmiştir.

Çağatay Türkçesi Sözlüğü'nde çıdam *“sebat, sabır, turak”* (Ünlü, 2013) denilerek açıklanmış, aynı sözlükte turak kelimesinin anlamı şu şekilde verilmiştir: *“Sebat, sükûnet, mevki, vakfe, durum, heyet”*

(Ünlü, 2013). Döymek eyleminin anlamı Fethali Kaçar Lügatı'nda “*katlanmak, dayanmak, sabretmek*” (Rahimi, 2016) denilerek verilmiş; El-Lügâtü'n-Nevâiyye ve'l-İstişhâdâtü'l-Çağatâ'iyye'de tözmek fiili ise “*sabretmek, takat getirmek*” (Kaçalın, 2011) diye tanımlanmıştır.

Ya sabır, ya sabır çekmek, sabrının sonuna gelmek, sabrını sınamak, sabrını zorlamak, sabır küpüne dönmek, sabrı taşmak, sabrı tükenmek, sabır taşı, sabır taşı çatlamak, sabretmek, Eyüp sabrı, dişini sıkarak sabır hakkında aklımıza ilk gelen deyimlerdendir. Atasözlerimizde de sabırdan bahsedilmiştir: Allah sabırlı kulunu sever. Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır. Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas. Sabreden derviş, muradına ermiş. Sabrın sonu selamettir. Sabreyle işine, hayır gelsin başına. Az sabırda, çok keramet vardır.

4. Mesnevî-i Şerîf'te Sabır

Mesnevî'de bu kavram, insanlar tarafından kolaylıkla anlaşılabilsin ve benimsenebilsin diye somutlama ve örnekleme, öyküleme (tahkiyeli anlatım), benzetme ve metafor, öğüt (nasihat), ayet ve hadis iktibas gibi farklı anlatım biçimlerinden yararlanılarak anlatılmıştır.

4. 1. Somutlama ve Örnekleme

Somutlama “*Soyut bir şeyi algılanabilir duruma getirmek; somut gerçeklik kazandırmak; somut hâle getirmek*” anlamına gelir (Çağbayır, 2007). Soyut bir ifadeyi daha anlaşılır bir biçimde anlatabilmek için tercih edilen bir diğer yöntem ise örneklemedir. Çoğunlukla örnekleme ve somutlama bir arada ve birbirini tamamlayıcı mahiyette kullanılmaktadır.

Kavramların daha anlaşılır bir biçimde ifade edilebilmesi için Mesnevî'de sabır ve sabırsızlıktan bahsedilen bölümlerde somutlama ve örnekleme başvurulmuştur. Her şey zıddıyla kaimdir. Mesnevî'de bu husus insanın iman ve küfür yönünün bulunduğu ve onun sabır ve hıstan teşekkül ettiği söylenerek anlatılmıştır: “*Görüyorsun ya. Bu bir kişide iki iş de var. Gâh balık oluyor, gâh olta! Yarısı mümin, yarısı kâfir. Yarısı hırs, yarısı sabır!*” (Mesnevî, 2/ 46).

Sabrın mahiyeti ancak nefisle anlaşılabilir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî bunu Mesnevî'de düşman-ordu örneğiyle ifade etmiştir: “*Meylin olmazsa sabrın manası yok. Düşman yoksa ordu sahibi olmana ne hacet?*” (Mesnevî, 5/ 50).

Mevlânâ'ya göre zıtlıklar birbirini cezbetmekte ve bu durum vahdete delalet etmektedir. Mesnevî'de bu hakikat sabırla da ilişkilendirilerek şu şekilde somutlaştırılmıştır: “*Yoksul nasıl ihsana ve ihsan sahibine âşıkça ihsan sahibi de yoksula âşıktır. Yoksulun sabrı çoksa ihsan sahibi onun kapısına gelir. İhsan sahibinin sabrı fazlaysa yoksul, onun kapısına varır. Fakat yoksulun sabrı, kemeldir, ihsan sahibinin sabrı ise noksanı*” (Mesnevî, 1/ 220).

Kanaat, nefsin her şeyin fazlasını arzu etmesine tahammül edebilmektir. Bu bakımdan sabırla kanaat arasında bir ilgi vardır. İnsan hırs ve tamahtan uzak durmalı, içinde bulunduğu makama kanaat etmelidir. Bu durum ayakkabı dikiciliğine sabretmeyen yamacı ve eskici olarak kalacağı söylenerek ifade edilmiştir: “*Şimdilik ayakkabı dikiciliğine razı ol, sabret yoksa sabretmezsen yamacı, eskici olur kalırsın!*” (Mesnevî, 4/ 268).

Gayret eden ve sabreden kişi muhakkak başarıya ulaşır. Mevlânâ bu durumu, eskici örneğiyle açıklamıştır. “*Eskicilerde sabır ve hilm olsaydı hepsi de öğrenir, yeni ayakkabı diker, ayakkabıcı olurlardı*” (Mesnevî, 4/ 269). Benzer bir somutlama da ticaret örneği üzerinden verilmiştir: “*Müşteriyi, sabredenler bulurlar. Çünkü onlar, her müşteriye koşmazlar*” (Mesnevî, 5/ 123).

Sabır, insanı hedefine ulaştırır. Mesnevî'de bu durum sabırlı kuşun bütün kuşlardan daha iyi uçuğu söylenerek örneklendirilmiştir: “*Sabırlı kuş, bütün kuşlardan daha iyi uçar*” (Mesnevî, 3/ 150).

Tüm güzelliklere sabırla erişilir. Mesnevî'de bu hakikat şu örneklemeyle somut hâle getirilmiştir: “*Ayın gece sabretmesi, onu apaydın bir hâle kor. Gülnün dikene sabrı, onu güzel kokulu bir hâle getirir. Aslanın*

pislik ve kan içinde kalıp sabretmesi, onu deve yavrularıyla doyurur. Peygamberlerin münkişlere sabretmesi onları Tanrı hası yapmış, sahipkıran etmiştir. Kimde bir düzgün esvap görsen bil ki onu sabretmek, uğraşıp kazanmakla elde etmiştir” (Mesnevî, 6/ 114).

Sabreden kişi bir süre sonra içinde bulunduğu durumu kabullenir. Böylece kötü düşüncelerden ve vesveselerden korunmuş olur. Mevlânâ bu durumu kanat örneği üzerinden anlatmıştır: “*Sabır sahibi, kendi kanadını yok farz eder, bu suretle kanadı da onu kötü düşüncelere sevk etmez” (Mesnevî, 5/ 57).*

4. 2. Öyküleme (Tahkiyeli Anlatım)

Doğu edebiyatı geleneğinde tahkiyeli anlatım mühim bir yere sahiptir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî’de öyküleme tekniğinden yararlanmış, vermek istediği mesajı öykü üzerinden iletmıştır.

Örnek olay yöntemi (vaka çözümlemesi), gerçek yaşamda karşılaşılan veya karşılaşılabilecek olan sorunların sınıf ortamında analiz edilmesidir (Onaran, 1971). Benzer şekilde bağlam temelli öğrenme yaklaşımında içerikle gerçek yaşamdaki olay ve durumlar arasında ilgi kurulur. Yine benzetişim tekniğinde de bir olay veya durum gerçekten yaşanmış gibi düşünülüp incelenir. Örnek olay, bağlam temelli öğrenme yaklaşımı ve benzetişim tekniği yardımıyla öğrenciler bir kavramı veya sosyal bir sorunu kendi yaşam deneyimleriyle ilişkilendirerek çözümleme imkânı bulmaktadır. Mesnevî’de insanların ve hayvanların kahraman olarak seçildiği öyküler üzerinden bazı değerler insanlara aktarılmaya çalışılmıştır. Burada amaç kazandırılmak istenen değerın etkili ve anlaşılır şekilde hedef kitleye aktarılması ve hedef kitlenin öyküden bir ders çıkarmasıdır. Aşağıdaki örneklerde, sabırsızlık ve hırsın zararları öyküleme tekniğiyle anlatılmıştır: “*Tilki, eşiği alıp çayırılığa götürdü. Aslan, ona saldırıp paramparça edecekti. Eşek, aslandan uzaktı. Eşiği görünce hırsından yaklaşmasına sabredemedi” (Mesnevî, 5/ 211).* “*Eşek bir hayli çalıştı, tilkiden korundu. Fakat köpek gibi acıkmıştı, açlık kendisine eş olmuştu. Hırsı üstün geldi, sabrı zayıfladı. Ekmek sevdası, nice boğazları yırtmıştır” (Mesnevî, 5/230).*

Mesnevî’de ilahi sırları gizlemeye sabretmenin zorluğunun ifade edildiği bölümde Hz. Ali ile ilgili şu hikâyeye anlatılmıştır: “*Ali, bir gün bir kuyuya ah etmiş, kuyunun suyu acımış. Su bile Ali’nin ahına tahammül edememiş. Ali’ye ait bir kuyu hikâyesi daha vardır. Bir gün, Peygamber’in kendisine söylediği Tanrı sırrına tahammül edemeyerek bir kuyuya söylemiş. Çobanın biri, kuyu kenarında bitmiş olan kamışlardan birini kesip kaval yapmış, kaval çalarken o sır duyulmaya başlamış” (Mesnevî, 4/ 328).*

Mevlânâ’ya göre sabretmenin en zor olduğu durum aşktır. Âşık olunca akıl devreden çıkar, neticede sabırsızlık ve kararsızlık hâli zuhur eder. Mesnevî’de bu durum öyküleme tekniğiyle ifade edilmiştir: “*Aşkın doğduğu gece sabrım öldü. O, ölüp gitti. Tanrı sizlere ömür versin” (Mesnevî, 6/ 330).* “*Gönülde bir sabır vardı, şimdi o da kalmadı. Sabrın yerine aşk gelip oturdu” (Mesnevî, 6/ 330).*

4. 3. Benzetme ve Metafor

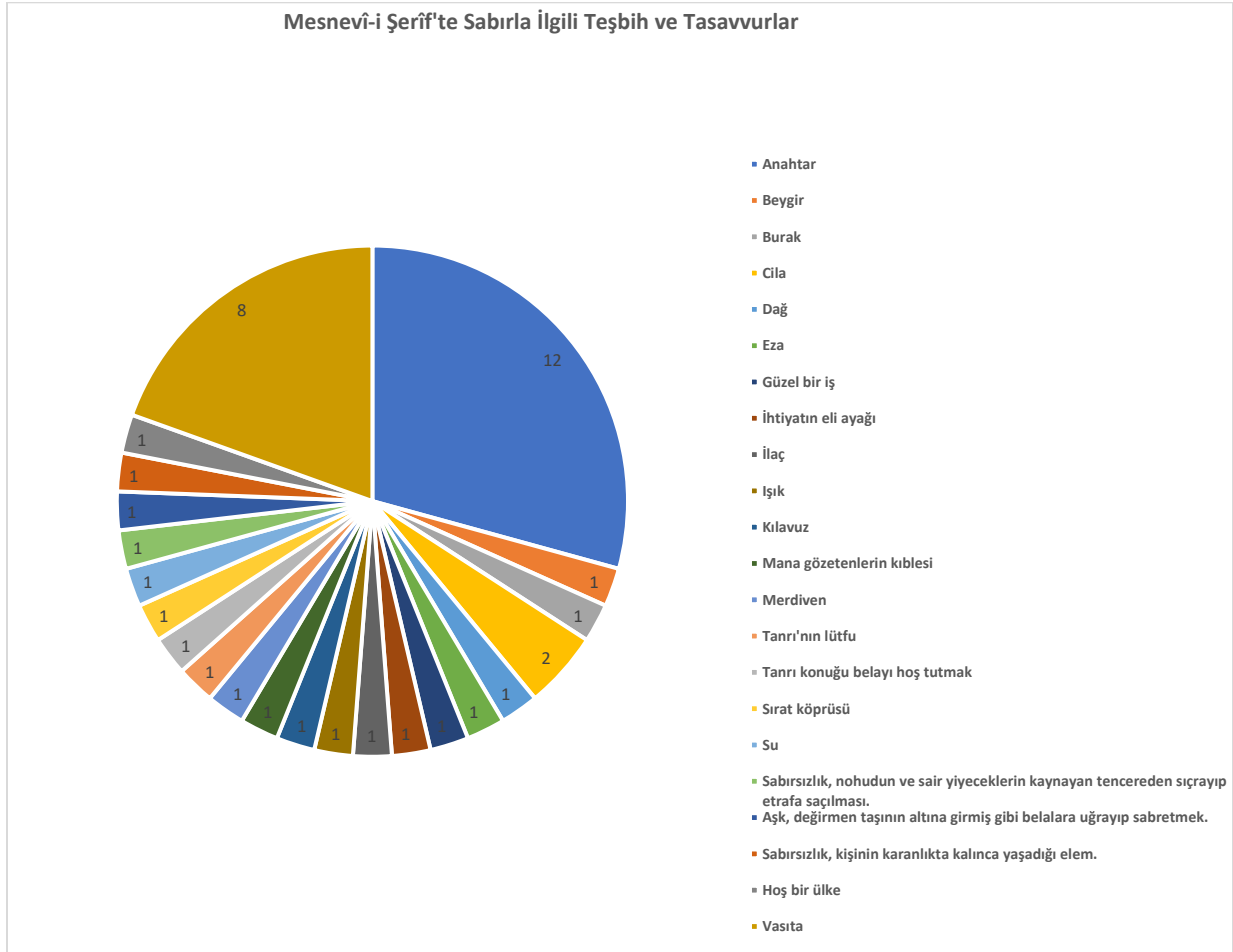
4. 3. 1. Benzetme (Teşbih)

Benzetme ve metaforlar, Mesnevî-i Şerîf’te soyut kavramların daha açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmesi için kullanılan anlatım biçimlerindendir. Mesnevî’de müminin belalar karşısında sabırsızlık göstermesi, nohudun ve sair yiyeceklerin tencerede kaynarken sıçrayıp etrafa saçılmasına teşbih edilmiştir: “*Müminin bir belâya uğrayınca sabırsızlık edip kaçması, nohudun ve sair yiyecek şeylerin tencerede kaynarken sıçrayıp dışarı çıkmaya çalışmalarına benzer” (Mesnevî, 3/ XII).*

Aşk, değirmen taşının altına girmiş gibi belalara uğrayıp sabretmektir: “*Aşk yılmaz, canını sakınmaz, utanma nedir bilmez. Değirmen taşının altına gitmiş gibi belalara uğrar, sabreder” (Mesnevî, 6/ 157).*

Sabırsızlık, kişinin gözünü kapayınca yaşadığı eleme benzetilmiş; gözün ışıktan ayrı kalmaya tahammülünün olmadığı söylenmiştir: “*Gözünü yumdun mu canın kopuyormuş gibi bir eleme, bir ıstıraba düşersin. Gözün, gündüzün nurundan ayrılmaya sabrı yoktur” (Mesnevî, 2/ 7).*

Mesnevî-i Şerîf'teki sabırla ilgili oluşturulan benzetme ve metaforların kullanım sıklıkları aşağıda grafiklerle gösterilmiştir.

Grafik 1: Mesnevî-i Şerîf'te Sabırla İlgili Teşbih ve Metaforlar

4. 3. 2. Metafor (Mecaz)

Metafor, bir nesnenin bazı yönlerinin başka bir nesneye aktarıldığı zihinsel/dilbilimsel süreçlerdir (Cebeci, 2013). Monroe Beardsley, metafor için “*minyatür bir şiir*” demiştir (Lakoff ve Johnson, 2015). Metaforlar, sözcüğe yeni anlamlar ve çağrışımlar yükleyerek onu çok anlamlı, derinlikli hâle getirir; ifadeye estetik bir boyut kazandırır; duygu, düşünce, kavram ve hayalleri ete kemiğe büründürür. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî’de metaforun bu özelliklerinden faydalanmış, sabırla ilgili metaforlara sıklıkla yer vermiştir.

4. 3. 2. 1. Anahtar

Mesnevî’de sabır, genişliğin, kurtuluşun, gamdan kurtulmanın, sıkıntının, darlığın, zorlukların, ferahlığın anahtarı olarak görülmüştür: “Eğer körsen köre teklif yoktur. Değilsen yürü, var; sabır kurtuluşun anahtarıdır” (Mesnevî, 2/ 6). “Eğer sen, burada müşkül vaziyete düştüysen sabret. Sabır, gamdan kurtulmak için anahtardır” (Mesnevî, 1/ 234). “O derecede hiçbir tespih yoktur. Sabret, “Sabır sıkıntının, darlığın anahtarıdır” (Mesnevî, 2/ 241). “Bunun için sabır güç bir şey değildir. Sabret, sabır, güçlüklerin, sıkıntıların anahtarıdır” (Mesnevî, 3/ 18). “Sabretti, bir müddet gönlü sıkıldı, fakat nihayet meseleyi anladı. Çünkü sabır, genişliğin anahtarıdır” (Mesnevî, 3/ 150). “Bunun için sabır güç bir şey değildir. Sabret,

sabır, güçlüklerin, sıkıntıların anahtarıdır” (Mesnevî, 4/ 18). “Mademki rızkı taksim eden o, şikâyet küfürdür. Sabır gerektir. Sabır genişliğe ulaşmanın anahtarıdır” (Mesnevî, V/ 193). “Sabretti, bir müddet gönlü sıkıldı, fakat nihayet meseleyi anladı. Çünkü sabır, genişliğin anahtarıdır” (Mesnevî, IV/ 150). “Sıkıntidan az ağla, sızla. Sabret, sabır, ferahlığın anahtarı derdik ya!” (Mesnevî, 6/ 309). “Şimdi bu sabır anahtarı ne oldu? O töre bozuldu mu? Şaşılacak şey!” (Mesnevî, 6/ 309). “Sabret, sabır sıkıntının anahtarıdır; sabret de: Ferec gibi yüzlerce zahmete, mihnete düşme” (Mesnevî, 6/ 28). “Sabır, sıkıntının anahtarıdır sırrına ermek için gülerek, hoşlanarak onun derdini çek” (Mesnevî, 6/ 171).

Mesnevî-i Şerîf'te “sabır genişliğin anahtarıdır” (Mesnevî, 1/ 326) ifadesinin hadis olduğu belirtilmişse de hadis kitaplarında bu söze rastlanamamıştır.

4. 3. 2. 2. Beygir

Sabırla eş anlamlı olan tahammül, Arapça'da “1. Taşındı, göç etti. 2. Tahammül etti; dayandı. 3. Güvendi, itimat etti. 4. Zar zor yüklendi” (Kanar, 2010) manalarına gelmektedir. Beygir (bârgîr), yük hayvanı demektir (Kanar, 2010). Bu bakımdan sabır, beygir olarak tasavvur edilmiştir. “Zira Şeytan, onu yoksulluklarla korkutur, sabır beygirini sinirleyip öldürür” (Mesnevî, 5/ 9).

4. 3. 2. 3. Burak

Hiz. Muhammed'in Mîraç Gecesi'nde Burak adlı binitle göğe yükselmesi hadisesi anımsatılarak sabır, Burak olarak tasavvur edilmiştir. Peygamberimizin sabırla yücelik bulduğu ifade edilmiştir. “Mustafa'ya bak, sabrı Burak edindi de bu Burak, onu göklere çekti, çıkardı” (Mesnevî, 6/ 315).

4. 3. 2. 4. Cila

Mesnevî-i Şerîf'te sabır, gönül ve ruh cilası olarak düşünülmüştür: “Ehil olmayanlara sabretmek, ehil olanlara ciladır. Nerde bir gönül varsa sabırla cilalanır” (Mesnevî, 6/ 162). Hz. Nûh kavminin zulmüne uğramış, tufanla bu halk helak olmuştur: “Vaktiyle biz Nûh'u kendi kavmine resul olarak göndermiştik. Nûh, bin yıldan elli yıl daha az bir süreyle onların arasında kaldı. Sonunda zulümlerini sürdürürlerken onları tûfan yakaladı” (Ankebût, 29/14). Mesnevî'de Hz. Nûh'un uğradığı cefa anımsatılmış, sabır ruh cilası olarak tasavvur edilmiştir. “Nûh kavminin cefasıyla Nûh'un sabrı, Nûh'a ruh cilası oldu” (Mesnevî, 6/ 163).

4. 3. 2. 5. Dağ

Felaketler karşısında sabreden kişinin durumu, sel, fırtına gibi doğal afetlerden etkilenmemesi sebebiyle dağla ilişkilendirilmiştir. “Saman çöpü değil; ilim, sabır ve adalet dağyım. Kasırga dağı kımıldatabilir mi?” (Mesnevî, 1/ 302).

4. 3. 2. 6. Demir Kalkan

Kalkan kişiyi savaşta ok, kılıç ve mızrak darbelerinden korur. Sabır da felaketler karşısında kişiye metanet verir, onu başarıya ulaştırır, onun felaketlerden etkilenmemesini sağlar. Bu bakımdan Mesnevî'de sabır demir kalkan olarak tasavvur edilmiştir: “Babam, sabır demir kalkandır. Tanrı, kalkana “Zafer geldi çatı” yazısını yazmıştır” (Mesnevî, 5/ 193).

4. 3. 2. 7. Eza

Belalara sabretmek zordur. Bu sebeple sıkıntılara sabredilen dönem eza ile ilişkilendirilmiştir. “Sabretme ezasına uğramadıkça karşılığında bir hayır ve mükâfat elde edemezsin” (Mesnevî, 5/ 50).

4. 3. 2. 8. Güzel İş ve Sığınak

Sabreden kişi sonunda muhakkak başarıya ulaşır. Ayrıca sabır, kişinin belalar karşısında Allah'ın inayetine sığınıp onun rızasını elde etmesine vesiledir. Aşağıdaki sözde sabır hem güzel bir iş hem de sığınak olarak

düşünülmüştür. Lokman dedi ki: “*Sabır da güzel bir iş. Her dertte ona sığınmak gerek, her gamı o giderir*” (Mesnevî, 3/ 151).

4. 3. 2. 9. Hoş Bir Ülke

Sabır; elde edilmesi zor bir haslettir. Bu bakımdan Mesnevî’de sabır, kimsenin buyruğu altına girmeyen hoş bir ülke olarak tahayyül edilmiştir: “*Sabır aşkla bir arada duramaz. Sabır, âşığın feryadına yetişemez. Sabretme, hoş bir ülkedir ama Kimsenin buyruğu altına girmez*” (Mesnevî, 6/ 430).

4. 3. 2. 10. İlaç

Sabır, dertler karşısında kişiyi dirençli kılar, hastalıklara sabredince vücut o mikroba karşı bağışıklık kazanır. Ayrıca, Arapça’da sabırla aynı kökten gelen öz suyu acı olan ve tababette kullanılan sabir bitkisi sebebiyle sabır ve ilaç arasında bir münasebet vardır (Şemsettin Sami, 1978; Redhouse, 2016). “El-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhîr” adlı sözlükte sabir kelimesi ile ilgili şu açıklama yapılmıştır: “Bir nev’ acı şecerin ‘usâresinin ismidir ki edviyedendir, beyne’n-nâs bu ismle müte’âreftir, Türki-i kadimde azvay ta’bîr olunur” (Mütercim Âsım Efendi, 2013). Mesnevî’de sabır ilacı, metaforuna yer verilmiştir. “*Sabır ilacı, gözlerin perdesini de yakar, göğüsleri gönülleri de yarıp açar*” (Mesnevî, 2/ 6).

4. 3. 2. 11. İhtiyatın Eli Ayağı

İnsanın belaya uğramamak için tedbirli ve sabırlı davranması gerekir. Bu bakımdan sabır ihtiyatın eli ayağı olarak tasavvur edilmiştir. “*Bu pusudan sabır ve ihtiyat etmeksizin kimse kurtulmadı. Sabır da ihtiyatın eli, ayağıdır*” (Mesnevî, 3/ 18).

4. 3. 2. 12. İmtihan

İslamiyet’e göre dünya hayatı bir imtihandır. Kur’ân-ı Kerîm’de bu hakikat pek çok ayette dile getirilmiştir (Mülk, 67/2, Bakara, 2/155, Âl-i İmran, 3/142, Âl-i İmran, 3/146, Âl-i İmran, 3/186, Yûnus, 10/14, Hûd, 11/7, Kehf, 18/7, Enbiyâ, 21/35, Mü’minûn, 23/30, Furkân, 25/20, Neml, 27/47, Ankebût, 29/2, Ahzâb, 33/11, Zümer, 39/49, Muhammed, 47/31, Hucurât, 49/3, Mülk, 67/2, Cin, 72/17). İnsanlar dünyada ya belalarla ya da nimetlerle sınanmaktadır. Bu durum peygamberler için de geçerlidir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî’de peygamberlerin sabır ve vakarlarını sınamak için Allah’ın onları çoban yaptığını ifade etmiş, dolaylı olarak sabır imtihandır metaforuna yer vermiştir. “*Vekarları, sabırları meydana çıksın diye Tanrı, onları peygamber yapmadan çoban yapmıştır*” (Mesnevî, 6 /260).

4. 3. 2. 13. Kılavuz

Mesnevî’de insanın kemale erebilmek ve yücelebilmek için sabrı kendine kılavuz etmesi gerektiği ifade edilmiş, sabır kılavuz olarak düşünülmüştür. “*Sabır düşüncesine dalan aklını kendine kılavuz et. Sabır, kılavuzu, sana kanat olursa canın arş ve kürsünün ta yücesine çıkar*” (Mesnevî, 6/ 315).

4. 3. 2. 14. Mana Gözetenerin Kiblesi

Mevlânâ’ya göre esas olan manadır, özdür, suret bir görüntüden ibarettir. Mesnevî’de bu hakikat şu sözlerle anlatılmıştır: “*Bu Mesnevî mânâdır; feûlûn, fâilât değil. Şekle aldananlar mücevherlere bürünmüşler, mânâya değer verenler ise mânâ denizini bulmuşlardır*” (Mesnevî, 1/ 219). Mesnevî’de oluşturulan metafora göre sabır, mana gözetenerin kiblesidir. “*Mana gözetenerin kiblesi sabırdır, surete tapanların kiblesi taştan yapılan suret*” (Mesnevî, 6/ 152).

4. 3. 2. 15. Merdiven

Sabır, kişiyi amacına ulaştırır. Bu bakımdan sabır, merdiven olarak tasavvur edilmiştir. “*Çıkacağım yere sabrı merdiven yapar, “Sabır ferahlığın anahtarıdır” sırrına ererim*” (Mesnevî, 6/ 391).

4. 3. 2. 16. Sırat Köprüsü

İslami inanışa göre sırat, cehennemin üzerine kurulacak bir köprüdür. Cennet ehli amellerinin ölçüsüne göre bu köprüden kolay geçecek, cehennem ehli ise kötü amelleri sebebiyle ayakları kayıp oradan düşeceklerdir (Güdekli, 2009). Sabır da insanları güzelliklere erdirdiğinden sırat köprüsüyle ilişkilendirilmiştir. “*Sabır, sırat köprüsüne benzer, cennetse öbür tarafta. Her güzelin bir çirkin lalası vardır*” (Mesnevî, 2/ 241).

4. 3. 2. 17. Su

Su, canlılar için nimettir. Mesnevî’de sabrın su olarak düşünülmesi, sabrın neticesinde elde edilen mükâfatlarla ilgilidir. Sabır bitkisinin acı öz suyunun tedavi amaçlı kullanılması (Mütercim Âsım Efendi, 2013; Şemsettin Sami, 1978; Redhouse, 2016) da bu metaforun oluşmasında etkili olmuş olmalıdır. “*Sabır suyun, cennetteki nehirler, cennetin süt ırmağı, sevgin, aşkıdır*” (Mesnevî, 3/ 282).

4. 3. 2. 18. Tanrı Konuğu

Hız. Eyyûb diğer ilahi dinlerde olduğu gibi İslamiyet’te de sabrın timsali olarak kabul edilmiş, onun bu özelliği Şark ve İslam edebiyatında pek çok eserde vurgulanmıştır. Bedenindeki dayanılmaz acılara sabretmesi sonucu, Allah ona ayağını yere vur su çıksın diye buyurmuş, çıkan sudan içip o suyla yıkanınca şifa bulmuş, bütün dertlerinden kurtulmuştur (Albayrak, 1995). Mevlânâ, sabır timsali Hız. Eyyûb’a telmih yapmış, onun Tanrı konuğu olan belayı tam yedi yıl hoş tuttuğu söylenmiştir. “*Sabırlı ve her şeye razı olan Eyyûb, tam yedi yıl Tanrı konuğunu, belayı hoş tuttu*” (Mesnevî, 5/ 300).

4. 3. 2. 19. Vasıta

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî’de dolaylı olarak sabır vasıtasıdır, metaforuna pek çok kez yer vermiştir. Eserde sabır insanı yüceliğe, maksada, murada, sevgilinin didarını görmeye, kurtuluşa, ferahlığa, yoklukta varlığa ulaştıran bir vasıta olarak düşünülmüştür. “*Peygamberler de dertlere, musibetlere sabrettiler de o yüzden başlarını yüceltiler*” (Mesnevî, 6/ 132). “*Maksada sabırla erişilir, aceleyle değil. Sabret, doğrusunu Tanrı daha iyi bilir*” (Mesnevî, 1/ 319). “*Onun için bir şey sormayayım, sabrederim de sabırla muradına erişeyim dedi*” (Mesnevî, 3/ 150). “*Sonra yine kendi kendisine dedi ki: Dur hele, sabır daha iyi. Sabır, adamı maksadına çabucak ulaştırır*” (Mesnevî, 3/ 150). “*Sabır, gayret perdesi ardındaki sevgilinin nar gibi yüzünü, o isteğin, o dileğin ikiye ayrılmış saçlarını görmektedir*” (Mesnevî, 3/ 307). “*Arayan nihayet bulur. Kurtuluş, sabırdan doğar*” (Mesnevî, 6/ 50). “*Sabredersen kötü arkadaş iyidir. Sabır, insanın göğsünü açar, insanı genişletir*” (Mesnevî, 6/ 114). “*Savaşta, zahmet çekmede sabırlı ol da anbean yoklukta varlık bul*” (Mesnevî, 5/167).

4. 4. Öğüt (Nasihat)

Nasihatin amacı insanı iyiliğe sevk etmek, onu kötülükten uzaklaştırmaktır. İslamiyet’te nasihat mühim bir yere sahiptir. Nitekim Hız. Muhammed, “*din nasihattir*” (Buhârî, İmân, 42; Müslim, İmân, 95) buyurmuştur. Genel anlamda Mesnevî-i Şerîf, bir nasihat kitabıdır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî’de sabırla ilgili öğütler vermiştir. Bu öğütlerde dikkati çeken husus, sözün etkileyici ve akılda kalıcı olmasıdır. Öğüt verilirken bazı kavramların anlamı estetik bir biçimde açıklanmıştır. Edeple sabır arasındaki ilişkiye vurgu yapan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, edebi her edepsizin edepsizliğine sabretmek diye tarif etmiştir: “*Ey müslüman, edep nedir diye arar sorarsan bil ki edep, ancak her edepsizin edepsizliğine sabır ve tahammül etmektir*” (Mesnevî, 4/ 63).

Nefsin bitmeyen istekleri ancak sabırla dizginlenir. Bu durum Mesnevî’de şu şekilde ifade edilmiştir: “*Sabırla nefsin belini bük. O, alçaktır, kötüdür, iyilik etmeye gelmez ona!*” (Mesnevî, 3/ 242).

Sabır, rızık artmasına vesiledir. Bu hususta Mesnevî’de şu öğütler verilmiştir: “*Oruca sarıl, sabret, orucu terk etme, her an Tanrı rızıkını bekle*” (Mesnevî, 5/ 145). “*Kim sabrederse rızık gelir yetişir. Çalışıp çabalama zahmetine düşmen senin sabırsızlığındandır, dedi*” (Mesnevî, 5/ 197). “*Rızık, sabredenlere ne*

güzel yetiştiriyor bak” (Mesnevî, 5/199). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’ye göre yoksulluğun sebebi sabırsızlıktır: “*Kimi aç, çıplak görürsen bu hâli, sabırsızlığına tanıktır*” (Mesnevî, 6/ 114).

İnsan dünyada ya nimetlerle ya da belalarla sınanır: “*Nimet sureti verirse beden şükreder, mihnet sureti verirse sabreder*” (Mesnevî, 6/ 294).

Sabır sürecinde kişi içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulmayı hayal eder. Bu durum kişinin zorluklar karşısındaki direncini artırır, sabrı cazip kılar: “*Sabır, güzel hayallerle tatlılaşır. Çünkü her şeyden evvel içinde bulunduğun sıkıntıdan kurtulma hayaline düşersin*” (Mesnevî, 2/ 46).

Sabır, akıl ve irade işidir. Aşk, insanın aklını başından alır. Mesnevî’de ayrılığa sabretmenin belalara sabretmekten daha zor olduğu veciz bir şekilde ifade edilmiştir. “*Zahmete sabretmek, sevgilinin ayrılığına sabretmekten daha kolaydır*” (Mesnevî, 5/ 141).

Acelecilik şeytanın hilesi, sabır ise insana Allah’ın bir lütfudur: “*Acele, şeytanın hilesidir; sabır ve tedbir, Tanrı’nın lütfü*” (Mesnevî, 5/ 193).

4. 5. Ayet ve Hadis İktibasları

İktibas, söze estetik değer katmak, anlamı kuvvetlendirmek için ayet ve hadislerden alıntı yapmaktır (Külekçi, 2003). Böylece anlatılmak istenen düşünce sağlam bir temele dayandırılmış olur. Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî’de sabırla ilgili ayet ve hadislerden iktibaslar yapmıştır. Asr Suresi’nde “*İkinci vaktine and olsun ki insan ziyandadır ancak inanan ve iyi işler yapanlarla birbirlerini hakla, doğru söz söylemekle ve sabretmekle tavsiyede bulunanlar müstesna*” (Asr, 103/1-3) denilmiştir. Mesnevî’de Asr Suresi’nden iktibas yapılmıştır: “*Tanrı o surede sabrı hakla beraber andı, sabrı hakka eş etti*” (Mesnevî, 5/ 151).

Bakara Suresi’nde “*Sabrederek ve namaz kılarak (Allah’tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah’a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir*” (Bakara, 2/45), “*Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah’tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir*” (Bakara, 2/153) denilmiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî’de bu ayetlerden iktibas yapmıştır: “*Her peygamber, ‘Sabır ve namaz hususunda ondan yardım isteyin’ diye ondan berat ve ferman getirmiştir*” (Mesnevî, 4/ 97).

Mesnevî’de sabır gönlün ve göğsün ışığıdır denilmiştir. Sabrın ışık olarak tasavvur edildiği bu söz “*Namaz bir nurdur, sadaka bir burhandır, sabır bir ışıktır*” (Müslim, Taharet, 1) hadisinden iktibastır. “*Bütün âleme sabredin der; sabır gönlün ve göğsün ışığıdır diye öğüt verirdik ya*” (Mesnevî, 6/ 309).

Ali Yardım’ın Mesnevî Hadîsleri adlı eserinde belirttiği mevkûf hadiste Hz. Ali “*Beş şeyi hafızanızda iyi tutun: İmâna nisbetle sabır, bedendeki baş durumundadır. Sabrı olmayanın imânı da yoktur*” buyurmuştur (Beyhakî, Şu’abü’l-İmân). Mesnevî’de bu mevkûf hadis iktibas edilmiştir: “*Sabır, iman yüzünden baş tacı olur. Bundan dolayıdır ki sabrı olmayanın imanı da yoktur*” (Mesnevî, 2/ 46). “*Hiz. Muhammed’in ‘Sabrı olmayanın imanı yoktur.’ dediği rivayet edilir*” (Mesnevî, 2/ 306).

Sonuç:

Sabır, akıl ve irade işidir. Âşığın aklı başından gider ve onda sabırsızlık ve kararsızlık hâli zuhur eder. Bu bakımdan Mevlânâ söz konusu eserde insanın sabretmesinin en zor olduğu durumun aşk olduğunu ifade etmiştir.

Bireysel farklılıklar dikkate alınarak farklı eğitim-öğretim ortamlarının oluşturulması, farklı eğitim-öğretim tekniklerinin kullanılması eğitimin niteliğini arttırmaktadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî’de sabır eğitimi bağlamında bu hususa dikkat ederek öyküleme (tahkiye), somutlama ve benzetme, alıntılama ve öğüt üslubu gibi farklı anlatım biçimlerine yer vermiştir. Mesnevîde kahramanları hayvan ve insanlardan seçilen öykülerde sabır değerinin anlatılması, modern eğitim sistemindeki örnek olay (vaka incelemesi),

bağlam temelli öğrenme yaklaşımı ve benzetişim tekniği ile benzerlik taşımaktadır. Ayrıca, somutlama ve örnekleme özellikle soyut kavramların aktarımında eskiden beri tercih edilen bir eğitim-öğretim yöntemidir. Öyküleme tekniğinin yer aldığı kısımlarda genel olarak sabrın faydası, sabırsızlık ve hırsın zararları konusunda hedef kitlenin kıssadan hisse çıkarması amaçlanmıştır.

Mevlânâ'ya göre zıtlıklar vahdete delalet eder. Bu durum Mesnevî'de sabırla irtibatlandırılarak somutlama ve örneklemelerle ifade edilmiştir. Sabrın kişiyi başarı ve mutluluğa ulaştıracağı, güzelliklerin ancak sabırla zuhur edebileceği gerçeği de somutlama ve örneklemelerle anlatılmıştır. Öğüt üslubuyla sabrın rızka vesile olduğu pek çok kez ifade edilmiştir. Mesnevî-i Şerîf'te sabırla ilgili olarak Asr ve Bakara Suresi'nden ayet, bazı hadislerden mana ve lafız iktibasları yapılmıştır.

Mesnevî-i Şerîf'te en çok anahtar (% 29), vasıta (%20) ve cila (%5) ile ilgili metafor oluşturulmuştur. Mevlânâ'ya göre sabır mutluluğun, ferahlığın, kurtuluşun ve başarının anahtarıdır. Yine ünlü düşünürümüze göre sabır insanı yüceliğe, hedeflerine, arzularına, sevgilinin didarını görmeye, yoklukta varlığa ulaştıran bir vasıta. Mesnevî'de ifade edildiğine göre gönül ve ruh sabırla cilalanır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî söz konusu eserde Hz. Muhammed'in, Hz. Nuh'un, Hz. Eyyûb'un ve sabırla ilgili bir öğüdü sebebiyle Hz. Lokman'ın adını zikretmiştir. Hz. Muhammed'in sabrı Burak edinip yücelik bulduğu (*Mesnevî*, 6/ 315), Hz. Nûh'un kavminin zulmüne karşı sabrı ruhuna cila kıldığı (*Mesnevî*, 6/ 163), Hz. Eyyûb'un yedi yıl Tanrı konuğu belayı hoş tuttuğu (*Mesnevî*, 5/ 300) söylenmiştir.

Söz konusu eserde Mevlânâ sabrı anahtar, beygir, Burak, cila, dağ, eza, güzel bir iş, ihtiyatın eli ayağı, ilaç, ışık, kılavuz, mana gözetenlerin kıblesi, merdiven, Tanrı'nın lütfu, Tanrı konuğu belayı hoş tutmak, sırat köprüsü, su, hoş bir ülke, vasıta; müminin sabırsızlığını nohudun ve sair yiyeceklerin kaynayan tencereden sıçrayıp etrafa saçılması, sabırsızlığı kişinin karanlıkta kalınca yaşadığı elem; aşkı ise değirmen taşının altına girmiş gibi belalara uğrayıp sabretmek olarak görmüştür. Sonuç olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî sabrı hayattaki pek çok varlık ve kavramla ilişkilendirmiş, böylece sabrın insan ve toplum hayatının merkezine konumlandırılması gereken bir değer olduğunu vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

Albayrak, Nurettin (1995), "Eyyûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, s. 17.

Akalın, Şükrü Halûk vd. (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arpaguş, Sâfi (2008), *Mevlânâ ve İslâm*, İstanbul, Vefa Yayınları.

Bilmen, Ömer Nasuhi (1967), *Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*, İstanbul, Bilmen Basımevi.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmail bin İbrâhim el-Cu'fî (1413/1992), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, Çağrı Yayınları.

Cebeci, Oğuz (2013), *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İstanbul, İthaki Yayınları.

Cebecioğlu, Ethem (2014), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Otto Yayıncılık.

Ceyhan, Semih (2004), "Mesnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, s. 325-334.

Çağbayır, Yaşar (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük 3-4*, İstanbul, Ötüken Yayınları.

Çağrı, Mustafa (2008), "Sabır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 35, s. 337-339.

Davudoğlu, Ahmed (1977), *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, Sönmez Neşriyat.

- Devellioğlu, Ferit (2003), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi.
- Durgut, Hüseyin (1995), *Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî Lügât-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel)*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.
- Ebû Abdîrahmân Ahmed bin Şuayb (1992), *Sünenü'n-Nesâî*, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleymân bin el-Eş'as bin İshâk el-Ezdî es-Sicistânî (1409/1988), *Sünenü Ebî Dâvûd*, (Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrût, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye.
- Erginli, Zafer (2006), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kalem Yayınları.
- Güdekli, Hayrettin Nebi (2009), "Sırat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 37, s. 118-119.
- Gül, İbrahim (2018), "Hacı Bektaş-ı Veli Öğretisinde Aklın ve İlmin Yeri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi*, Sayı: 88, s. 97-110.
- İbn Mâce, Muhammed bin Yezîd (1992), *Sünenu İbn Mâce*, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Kaçalin, Mustafa Sinan (2011), *Niyâzî Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar El-Lügâtü'n-Nevâiyye ve'-İstişhâdâtü'l-Çağatâ'iyye*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2010), *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Say Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2010), *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Say Yayınları.
- Karaman, Hayrettin vd. (2014), *Kur'an Yolu Meâlî*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Külekçi, Numan (2003), *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Kuşeyrî (1978), *Kuşeyrî Tasavvufun İlkeleri I (Risâle-i Kuşeyrî)*, (Çeviren: Tahsin Yazıcı) İstanbul, Kervan Kitapçılık.
- Lakoff, George ve Johnsen, Mark (2015), *Metaforlar (Hayat, Anlam ve Dil)*, (Çeviren: Gökhan Yavuz Demir) İstanbul, İthaki Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1995), *Mesnevî I*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1995), *Mesnevî II*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1995), *Mesnevî III*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1995), *Mesnevî IV*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1995), *Mesnevî V*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1988), *Mesnevî VI*, (Çeviren: Veled İzbudak), İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Muratoğlu, Atilla (2018), *Sabır*, Konya, Damla Ofset Anonim Şirketi.

Mütercim Âsım Efendi (2013), *El-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (Hazırlayan: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Onaran, Oğuz (1971), *Örgütlerde Karar Verme*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Onay, Ahmet Talât (2016), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Ankara, Berikan Yayıncılık.

Öngören, Reşat (2004), "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, s. 441-448.

Rahimi, Ferhad (2016), *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Redhouse James (2016), *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*, (Hazırlayan: Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sönmez, Veysel (1993), *Eğitim Felsefesi*, Ankara, Adım Yayıncılık.

Şemseddin Sami (1978), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları.

Taberî, Muhammed bin Cerîr (2000), *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, (Thk: Ahmed Muhammed Şâkir), b.y.: Müessesetü'r-risâle.

Tirmizî (1356/1937-1382/1962), *el-Câmi'u's-şâhih: Sünenü't-Tirmizî*, (Nşr: Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire, V, 736, 738.

Ünlü, Suat (2013), *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya, Eğitim Yayınevi.

Yardım, Ali. (2008), *Mesnevî Hadîsleri*, İstanbul, Damla Yayınevi.